

minima moralia

*Посвещаваме това издание
на 70-годишнината
от първата публикация на книгата
на оригиналния ѝ език*

„Адорно разглеждаше ударно въздействащия афоризъм като най-подходяща форма на изобразяване; именно като форма афоризмът може да накара да проговори тайния идеал на Адорно за познатието, една платонистка мисъл, която не може да получи израз – или поне не лишен от противоречия израз – чрез обоснованата реч: че в крайна сметка познатието трябва да взриви затвора на дискурсивното мислене и да приключи в чисто съзерцание.“

Юрген Хабермас

traduki

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, Австрийското сдружение на преводачките и преводачите по възложение на Федералното министерство за изкуство, култура, държавна администрация и спорт на Република Австрия, Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Северна Македония, Министерството на културата на Република България, Лайпцигският панаир на книгата и фондация „С. Фишер“.

ТЕОДОР В.

АДОРНО

minima moralia

РЕФЛЕКСИ
ОТ УВРЕДЕНИЯ
ЖИВОТ

Превод Стилиян Йотов

Theodor W. Adorno
Minima Moralia
Reflexionen aus dem beschädigten Leben

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1951
All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

Теодор В. Адорно
Minima Moralia
Рефлексии от увредения живот

- Стилиян Йотов, *превод от немски*, 2021
© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI
© Ирина Джонкова, *художник на корицата*, 2021
© Издателска къща – Критика и Хуманизъм, 2021

ISBN 978 954 587 238 9

Всички права запазени!

Забранява се възпроизвеждането на текста изцяло или на части, както и разпространението му чрез механично копиране, сканиране и/или чрез онлайн платформи. Нарушенията на авторското право на преводача и издателя ще бъдат преследвани по съдебен ред.

На Макс
В знак на благодарност и обещание

Съдържание

Посвещение 15

Първа част: 1944

1	За Марсел Пруст	23
2	Градинска пейка	24
3	Риба във вода	26
4	Пределна яснота	28
5	Сполай ви, докторе!	29
6	Антитеза	31
7	<i>They, the people</i>	33
8	Ако те прелъстяват грешници, не скланяй	35
9	Помни това, мое дете	37
10	Разделено-обединено	38
11	На си ти куклите, дай си ми парцалките	39
12	<i>Inter pares</i>	40
13	Защита, помощ и съвет	41
14	<i>Le bourgeois revenant</i>	43
15	<i>Le nouvel avare</i>	44
16	Към диалектиката на такта	46
17	Запазена собственост	49
18	Приют за бездомници	50
19	Не чукайте	52
20	Щрувелпетер	53
21	Замяна не е позволена	55
22	Да се изхвърли бебето заедно с мръсната вода	57
23	<i>Plurale tantum</i>	59
24	<i>Tough Baby</i>	60
25	Да не бъдат споменавани	62
26	<i>English spoken</i>	63

27	<i>On parle français</i>	64
28	<i>Paysage</i>	64
29	Ситни и дребни плодчета	65
30	<i>Pro domo nostra</i>	67
31	Котка от чувала	68
32	Диваците не са по-добри хора	70
33	Извън обсега на стрелбата	72
34	<i>Hans-Guck-in-die-Luft</i>	76
35	Назад към културата	77
36	Здраве за умиране	79
37	Отсам принципа на удоволствието	82
38	Покана за танц	85
39	Аз и То	87
40	Винаги говори за това, никога не мисли за него	89
41	Вътре и вън	91
42	Свобода на мисленето	94
43	Сплашването не минава	96
44	За постсократиците	97
45	„Защо ли всичко ставащо е тъй болнаво?“	99
46	Относно морала на мисленето	102
47	<i>De gustibus est disputandum</i>	104
48	За Анатоли Франс	106
49	Морал и времеви порядък	109
50	Липси	112

Втора част: 1945

51	Зад огледалото	117
52	Откъде щъркелът носи бебета	121
53	Швабски издънки	122
54	Разбойниците	123
55	Мога ли да се осмеля?	125
56	Изследване на родословното дърво	126
57	Разкопки	127
58	Истината за Хеда Габлер	129

59	Откакто го съгледах	132
60	Някоя и друга дума за морала	134
61	Апелативна инстанция	135
62	По-кратки изложения	137
63	Смърт на безсмъртието	139
64	Морал и стил	141
65	Гладория	142
66	Меланж	143
67	Безмерност за безмерност	145
68	Хората те гледат	147
69	Малки хора	148
70	Мнението на дилетанта	150
71	<i>Pseudomenos</i>	152
72	Втори прочит	154
73	Отклонение	160
74	Мамут	162
75	Мразовита странноприемница	165
76	Галавечеря	167
77	Търг	168
78	Отвъд планините	172
79	<i>Intellectus sacrificium intellectus</i>	173
80	Диагноза	175
81	Големи и малки	177
82	Спазване на дистанция	180
83	Вицепрезидент	182
84	Часови график	185
85	Наборна проверка	186
86	Малкият Ханс	188
87	Борчески съюз	190
88	Глупавият Август	193
89	Изнудване	194
90	Институция за глухонеми	196
91	Вандали	198
92	Албум без картинки	201

93	Намерение и отражение	203
94	Политико-историческа пиеса	205
95	Заглушител и барабан	208
96	Дворецът на Янус	210
97	Монада	213
98	Завещание	216
99	Златна проба	218
100	<i>Sur l'eau</i>	224

Трета част: 1946–1947

101	Оранжевено растение	229
102	Все по-бавно напред	230
103	Момче от степта	232
104	<i>Golden Gate</i>	234
105	Само четвъртинка час	235
106	Всичките цветенца	236
107	<i>Ne cherchez plus mon cœur</i>	238
108	Принцесата гушер	241
109	<i>L'inutile beauté</i>	243
110	Констанца	245
111	Филемон и Бавкида	246
112	<i>Et dona ferentis</i>	248
113	Разтурник	249
114	Хелиотроп	253
115	Неразредено вино	255
116	И чуйте само колко лош бе той	256
117	<i>Il servo padrone</i>	261
118	Надолу и все по-нататък	263
119	Огледало на добродетелта	264
120	Кавалерът на розата	268
121	Реквием за Одета	271
122	Монограми	273
123	Злият другар	276
124	Скрита картина	278

125	<i>Olet</i>	279
126	<i>I.Q.</i>	282
127	<i>Wishful thinking</i>	283
128	Регресии	286
129	В служба на клиента	288
130	Сиво и сиво	289
131	Вълкът като баба	292
132	Скъпа репродукция	296
133	Принос към историята на духа	299
134	<i>Juvenals Irrtum</i>	302
135	Брадат лешояд	305
136	Екхибиционист	306
137	Малки болки, големи песни	309
138	<i>Who is who</i>	311
139	Недоставена пратка	312
140	<i>Consecutio temporum</i>	314
141	<i>La nuance / encor'</i>	317
142	В това го следва немският напев	320
143	<i>In nise</i>	321
144	Вълшебна флейта	324
145	Художествена фигура	325
146	Търговски магазин	329
147	<i>Novissimum organum</i>	331
148	Екарисаж	335
149	Не преувеличавайте	338
150	Извънреден брой	340
151	Тези срещу окултизма	346
152	Предупреждение за злоупотреба	355
153	За финал	359

Приложение

I	<i>Key people</i>	363
II	Параграфът	365
III	Която имате предвид	366

IV	<i>Les Adieux</i>	367
V	Въпрос на чест	368
VI	<i>Post festum</i>	370
VII	Приближете се	372
VIII	Паралелни пари	374
IX	Прокруст	376
X	Прекомерност	378
	<i>Бележка на немския издател на книгата</i>	384

Посвещение

Тъжната наука, от която предлагам нещичко на моя приятел, се отнася до област, която от незапомнени времена се е смятала за същинското поле на философията, но която след превръщането ѝ в метод е изпаднала в интелектуално пренебрежение, в плен на произволни сентенции и накрая в забрава: учението за правилния живот. Това, което философите някога са знаели като живот, се е превърнало в сфера на частното съществуване и впоследствие – на чистото потребление, сфера, придърпана като придагък към процеса на материалното производство, без самостоятелност или субстанция. Този, който желае да узнае истината за живота в неговата непосредственост, трябва да разгледа внимателно неговата отчуждена форма, обективните сили, които определят индивидуалното съществуване дори в най-скритите му дълбини. Да се говори непосредствено за непосредственото означава да се държим не по-различно от онези драскачи на романи, които драпират марионетките си с имитациите на отминали страсти, подобни на евтини бижута, и карат героите си, които са не повече от съставни части на една машинария, да действат така, сякаш все още имат способността да действат изобщо като субекти, и тъй, сякаш нещо зависи от действията им. Погледът върху живота е преминал в идеология, която прикрива факта, че вече няма живот.

Но отношението между живота и производството, което в действителност принизява първото до ефирерна проява на второто, е противно на всякакъв смисъл. Средствата и целта са сменили местата си. Но пък догадката за това извраща-

тено *quid pro quo* все още не е напълно заличена в живота. Намалената и деградирана същност упорито се съпротивлява на магията, която я превръща във фасада. Промяната в самите производствени отношения все още зависи от това, което се случва в „сферата на потреблението“, чиста форма на отражение на производството и карикатура на истинския живот: в съзнанието и в несъзнаваното на индивидите. Само чрез противопоставяне на производството, като нещо, което все още не е изцяло обхванато от реда, хората могат да постигнат битие, което е по-достойно за човека. Ако от живота напълно изчезне онази привидност, която самата сфера на потребление защитава с толкова лоши основания, тогава ще възтържествува безчинството на абсолютното производство.

Въпреки това размишленията, които начеват от субекта, остават лъжливи дотолкова, доколкото животът се е превърнал в привидност. Тъй като в съвременната фаза на историческото движение, чиято преобладаваща обективност се състои единствено в разтваряне на субекта, без от нея да може да се породи нов, индивидуалният опит неизбежно се основава на стария, исторически вече осъден субект, който е все още за себе си, но вече не е в себе си. Субектът все още смята, че е сигурен в своята автономия, но нищожността, каквато демонстрираха субектите от концентрационния лагер, вече надхвърля самата форма на субективност. Към субективното размишление, дори да е критично заострено срещу себе си, има прилепнало нещо сантиментално и анахронично: нещо като плач по хода на световните дела, плач, който би следвало да се отхвърли не заради добруването на света, а защото субектът, който жалее, е заплашен да застине в състоянието си – така че от своя страна да се подчини на закона на световния ход на нещата. Верността към собственото състояние на съзнанието и опита постоянно е в изкушение да се изроди в неверие, като

отрича всяко прозрение, което надхвърля индивида и назовава субстанцията с нейното име.

По този начин Хегел, от чийто метод се учи и методът на *Minima Moralia*, оспорва простото „битие за себе си“ на субективността във всичките ѝ степени. Диалектичката теория, неблагоприятна към всякаква единичност, не може да признае и афоризмите като такива. В най-дружелюбния случай те биха могли да се толерират като „разговор“, ако следваме употребата на думата в *Предговора* към *Феноменология на духа*. Времето им обаче е отминало. Независимо от всичко тази книга не забравя нито претенцията за тоталност на системата, която не може да търпи нещо да ѝ се изплъзва, нито пък да се опълчва срещу ѝ. По отношение на субекта Хегел не се придържа към искането, което иначе страстно поддържа: да бъде в предмета, а не „винаги във от него“¹, вместо това „да навлезе в иманентното съдържание на предмета“². Ако днес субектът изчезва, то за афоризмите се оказва тежко преживяване „самото изчезващо да се разглежда по-скоро като съществено“³. Противопоставяйки се на практиката на Хегел и въпреки това в съответствие с неговото мислене, те настояват на негативността: „Животът на духа... получава своята истина само като намира самия себе си в абсолютната разпокъсаност. Той е тази мощ не като положителното, което отклонява поглед от отрицателното, както когато казваме за нещо, че то е нищо или че то е неистинно, и веднага след като сме свършили с него, преминаваме към нещо друго; напротив, той е тази мощ само когато гледа отрицателното в очите, когато остава продължително при него“⁴.

---

¹ Хегел, Г. В. Ф. Хегел, *Феноменология на духа* (прев. Г. Дончев), С., 1959, Наука и изкуство, 54; бел. пр.

² Пак там, 49; бел. пр.

³ Пак там, 42; бел. пр.

⁴ Пак там, 32; бел. пр.

Пренебрежителният жест, с който Хегел, в противоречие със собственото си прозрение, непрекъснато тормози индивида, произлиза достатъчно парадоксално от неизбежното му заплитане в либералисткото мислене. Представата за тоталност, която при всичките си антагонизми е хармонична, го принуждава да признава на индивидуализацията – колкото и да я определя като движещ момент в процеса – единствено по-нисък статус в изграждането на цялото. При Хегел е изкривено знанието, че в предисторията обективната тенденция се утвърждава през главите на хората, та дори и благодарение на унищожаването на индивидуалността, без и до днес помиреното между общо и особено – изградено в понятие – да се е осъществило исторически: със спокойно безразличие той за пореден път избира ликвидация на особеното. Никъде в работата му първенството на цялото не е подложено на съмнение. Колкото по-съмнителен е преходът от рефлектирано разединяване към прославена тоталност, както в историята, така и в Хегеловата логика, толкова по-усърдно философията – като оправдание на установената наличност – се привързва към триумфалната процесия на обективната тенденция. Разгръщането именно на обществения принцип на индивидуализацията – като победа на фаталността – дава достатъчно повод за това. Хегел, хипостазирайки както буржоазното общество, така и неговата основна категория индивида, не провежда по истинен начин диалектиката помежду им. Със сигурност той приема, заедно с класическата икономика, че самата тоталност произвежда и възпроизвежда себе си от взаимовръзката между антагонистичните интереси на нейните членове. Но индивидът като такъв продължава да му изглежда – наивно – като някаква нередуцируема даденост, която той разлага именно в теорията на познанието. И все пак в индивидуалистичното общество не само общото реализира себе си

чрез взаимодействие с единичното, но и обществото е по същество субстанцията на индивида.

Поради тази причина общественят анализ би могъл да научи несравнимо повече от индивидуалния опит, отколкото признава Хегел; докато напротив, големите исторически категории – след цялото подстрекателство, което междувременно бе извършено с тяхна помощ – вече не са така сигурни, след като бяха заподозрени в измама. През сто и петдесетте години, изминали от създаването на концепцията на Хегел, част от протестната сила се върна към индивида. В сравнение с патриархалната оскъдица, която характеризира третирането му при Хегел, индивидът е придобил толкова пълнота, диференцираност и сила, колкото, от друга страна, социализирането на обществото го е обеднило и подринало. В епохата на неговото разпадане опитът на индивида за самия себе си и за това, което го сполетява, допринася още веднъж за познанието, което той просто беше затъмнил, докато непрекъснато се тълкуваше положително като доминираща категория. С оглед на онзи тоталитарен унисон, при който изкореняването на различията е провъзгласено непосредствено за смисъл, би могло част от социалната сила на освобождението временно дори да се е оттеглила в сферата на индивидуалното. В нея критическата теория е намерила подслон, при това не е само с нечиста съвест.

Всичко това няма за цел да отрече спорното при подобен опит. По-голямата част от тази книга написах по време на войната при условия, налагащи съзерцание. Насилието, което ме прогони, едновременно с това ме възпрепятстваше да го опозная напълно. Все още не бях признал и пред себе си вината, каквато изпитва всеки, който в орбитата на неописуемото, случващо се колективно, продължава изобщо да говори за индивидуалното.

Отправната точка във всяка от трите части е най-тесната частна сфера – тази на интелектуалеца в емиграция. Към

нея се присъединяват размишления с по-широк социален и антропологичен обхват; те засягат психологията, естетиката, науката в отношението им към субекта. Заклучителните афоризми на всяка част водят тематично и към философията, без изобщо да се преструват, че са завършени или окончателни: всички те са предназначени да отбележат вметки или да предоставят модели за бъдещо изпробване на понятието.

Непосредственият повод за написването на тази книга е петдесетият рожден ден на Макс Хоркхаймер, 14 февруари 1945 г. Композирането ѝ се случва във фаза, когато, след като си дадохме сметка за външни обстоятелства, се наложи да прекъснем съвместната си работа. Тази книга иска да демонстрира благодарност и вяръност, като отказва да признае скъсването. Тя свидетелства за *dialogue intérieur* (вътрешен диалог): в него няма мотив, който да не принадлежи както на Хоркхаймер, така и на онзи, който намери време да го формулира.

Специфичният подход на *Minima Moralia*, а именно опитът да се представят аспектите на нашата обща философия от гледна точка на субективния опит, налага частите да не отговарят напълно на изискванията на философията, от която те все пак са част.

Хлабавият и необвързващ характер на формата, отказът от изрична теоретична взаимовръзка би трябвало да са израз тъкмо на това. В същото време тази аскеза би трябвало в известна степен да коригира неправдата, при която само единият продължи да изпълнява задачата, която можеше да бъде изпълнена само от двамата, и която ние не изоставихме.

Първа част

1944

Животът не живее.

Фердинанд Кюрнбергер¹

---

¹ Цитат от романа на австрийския писател Ф. Кюрнбергер (1821–1879) *Умореният от Америка* (1855). Кюрнбергер никога не е посещавал Америка, а романът му е поетична перифраза на пътешествията на Николаус Ленау (1802–1850); затова пък в *Протестантската етика и духът на капитализма* (1903) М. Вебер го сравнява с Б. Франклин във връзка с „веруюто на янките”; Л. Витгенщайн избира изречение на Кюрнбергер за мото на своя *Логико-филоофски трактат* (1921) бел. пр.